

СТО РОКІВ СОБОРНОСТІ: (НЕ)ВИВЧЕНІ УРОКИ ІСТОРІЇ

Іван ПАТРИЛЯК

*ДВНЗ “Київський національний університет імені Тараса Шевченка”,
вул. Володимирська, 60, 01033, Київ, Україна
e-mail: history_dpt.head@univ.net.ua*

Будь-який ювілей є доброю нагодою не лише для виголошення палких вітальних промов чи проведення урочистих зборів, але й для осмислення минулого, яке можна “спокійно” роздивитися, так би мовити, з “безпечної дистанції”.

Геополітичний землетрус, який “перевернув” усталений світовий порядок між 1914–1923 рр., відкрив перед українцями, як модерною нацією, котра переживала процес свого становлення, несподівано великі перспективи. Настільки великі, що тогочасний політичний провід не зумів ними сповна скористатися, а “широкі народні маси” так і не усвідомили масштабу втраченого шансу.

Якщо на хвилину вдатися до неісторичного фантазування і припустити, що оголошена в січні 1918 р. у Києві, а в листопаді 1918 р. у Львові українська державність, об’єднана в єдиний “організм” на початку 1919 р., вижила й безперервно проіснувала до сьогодні, ми могли б не тільки (подібно до фінів) урочисто відзначати сторіччя тяглого державного життя, але й впевнено стверджувати, що вся історія Європи (а, можливо б, і людства) розвивалася за іншим сценарієм. Чи втримався б більшовизм у Росії, якби Україна залишилася незалежною державою? Чи народився б на світ італійський фашизм, німецький нацизм тощо, якби більшовизм не закріпився на сході Європи? Чи пережило б людство катастрофу Другої світової війни, якби не було більшовизму та нацизму, а українське питання у Версальській Європі було б позитивно вирішене? Чи переживала б наша цивілізація жахіття Голодомору, Голокосту, Культурної революції тощо, якби Україна зберегла своє існування як суб’єкт політичного процесу сто років тому? Таких “чи” та “якби” можна знаходити сотні й тисячі. На жаль, ми не маємо можливості реально “прожити” інший варіант історії, але “моделювання” різних ймовірних напрямків історичного розвитку дозволяє припустити, що картина подій “короткого” ХХ ст. мала би зовсім інший вигляд, коли б майже 40 мільйонний європейський народ сто років тому зумів реалізувати власну версію державності. Що ж стало на заваді нашим попередникам? Пошуки відповіді на це запитання “мордують” українських істориків усе останнє сторіччя. Якщо дуже схематично згрупувати головні причини неефективності та падіння українського державного проекту на які вказує вітчизняна історіографія, то вони такі:

- слабкість українського національного руху до Першої світової війни (особливо на території Російської імперії);
- незавершеність процесу формування модерної української нації;
- диспропорція соціальної структури української нації, відсутність “українського міста й буржуазії”;
- нерозв’язані складні соціальні протиріччя, які сформувалися в наслідок нерезформованості Російської та Австро-Угорської держав;
- слабкість українських владних структур у цивільному секторі та в армії;
- відсутність повноцінного громадянського суспільства, яке не могло сформуватися в умовах російського абсолютизму;
- брак управлінського досвіду в українських політичних еліт;
- високий рівень соціального популізму;
- різкі зміни в настроях населення: від революційного піднесення до “втоми” од війни і бажання життєвої “стабільності”, яку не могла забезпечити тогочасна українська влада;
- брак зацікавленості “українським питанням” у держав Антанти і загалом несприятлива міжнародна кон’юнктура тощо.

Очевидно, що кожна з перерахованих вище причин була важливою в контексті нереалізованості українського державницького проекту. Проте, найголовніше, на нашу думку, було те, що всі вони в українському випадку “збіглись”, “сконцентрувались”. Скажімо, більшовики також не мали жодної підтримки з боку переможної Антанти, вони також не могли похвалитися досвідом державного управління, їм бракувало прихильних до ідей комунізму військових фахівців, не вистачало суспільної підтримки* тощо. Проте вони мали інші важливі “козири” – їхні базові території охоплювали “центральну” Росію, тобто землі, де на той час мешкала доволі сконсолідована модерна російська нація, землі, де проходили головні транспортні магістралі колишньої імперії (що дозволяло доволі швидко передислокувати військові частини між різними фронтами російської громадянської війни), де була наявна військова промисловість. Також ці території відчували меншу “втому” від світової війни, бо, на відміну від українських земель, були глибоким тилом Першої світової. Проте найголовніше, більшовики від першого дня захоплення влади мали чітку візію своєї кінцевої мети і не мали жодних моральних обмежень на шляху її втілення. Послугуючись своєзаконною “революційною моральністю” послідовники Володимира Леніна здійснювали не епізодичний, а системний терор проти реальних і потенційних політичних противників, що дозволило їм утримувати в покорі тил і змусити працювати на нову владу колишніх військових спеціалістів.

Білогвардійський рух, подібно до українського національного руху, мав цілу масу проблем на контрольованих ним територіях. Його “бонусом” була підтримка з боку Антанти й достатня кількість прихильного офіцера, але натомість білогвардійці відчували проблему з підтримкою населення, втому від війни, браком військового виробництва на контрольованих ними периферійних землях Росії, необхідністю конфліктувати з національними рухами народів колишньої наддержави тощо.

Польща, балтійські держави, Фінляндія змогли встояти у протистоянні з більшовизмом значною мірою через сприятливу зовнішньополітичну кон’юнктуру, вищий рівень національної консолідації їхніх народів, більший ступінь автономності (у випадку Фінляндії та Польщі) їхніх земель до світової війни тощо.

Тобто, в жодному з варіантів (більшовицькому, білогвардійському, балтійському, польському, фінському) не було такої концентрації несприятливих факторів, як в українському випадку. Найбільш згубними з яких були – відсутність чіткого бачення кінцевої мети українського руху (автономія, незалежна держава, соціалізм, консерватизм, центризм), котра призводила до внутрішньої боротьби та конфліктів (у тому числі й збройних), розмиваючи “україноцентричні” сили; брак бодай мінімальної підтримки з боку країн Антанти та необхідність протистояти з усіма державними утвореннями й державами, які були навколо українських земель; нездатність забезпечити стабільну владу і зрозумілі правила гри на контрольованих територіях. Слід наголосити, що більшовицьку владу чимало людей “приймали”, як компромісне рішення та необхідне зло через те, що вони могли гарантувати відносний “спокій та стабільність”. Так, цей “спокій” забезпечувався терором проти окремих груп населення, але дозволяв більшості якось пристосуватися до нових реалій. Натомість всі українські власті не зуміли “застабілізувати” ситуації, припинити нескінченну чергу змін влади, валюти, гасел тощо. А це створювало імідж “несерйозності” українському державному проекту. Тоді, як більшовицька влада, яка з допомогою страху “стабілізувала” суспільство, демонструвала, що радянська влада “штука серйозна” і з нею потрібно рахуватися.

Екстраполюючи події сторічної давнини на сьогоднішній день, ми можемо однозначно стверджувати, що сьогоднішній українській владі вдалося досягти міжнародної підтримки в умовах оборонної війни проти Росії, проте досі українська влада не зуміла заставити рахуватися з собою власних громадян, сприймати український державний проект як “серйозний” і “безпо-

* Виходячи з результатів виборів до Загальноросійських Установчих зборів, де більшовиків по всій території колишньої імперії Романових підтримали лише 22% виборців, а в Україні лише 10%, тоді як за українські соціалістичні партії, які склали більшість Центральної ради проголосувало дві третини учасників виборів, скаржитись на брак народної підтримки мали саме послідовники Володимира Леніна, а не лідери української революції.

воротний”. Нездатність забезпечити монополію владних структур на застосування сили, аморфність і нечіткість у роботі державних інституцій, “розхристаність” у фундаментальних питаннях внутрішньої політики, які становлять базу існування будь-якої національної держави – це найгірші наслідки незасвоєних історичних уроків української революції.